

RÉDEY, Zoltán: ELEGICKOSŤ AKO VÝRAZOVÝ ARCHETYP LYRIKY. Nitra : UKF, 2010. 86 s.

V roku 2010 vyšla literárnemu vedcovi Zoltánovi Rédeyovi nová publikácia. Ide o autorov ôsmy knižný vedecký výstup po monografiách *Morfológia poézie v recepcii* (1997), *Pragmatika básnického tvaru* (2000), *Výrazové tendencie súčasnej slovenskej lyriky* (2001), *Ján Ondruš* (2003), *Súčasná slovenská poézia v kontexte civilizačno-kultúrnych premien* (2007), *Súčasná slovenská próza v kontexte civilizačno-kultúrnych premien* (2007) a *Subverzia kánonu slovenskej prózy v novele Petra Pišťanka Mladý Dónč* (2007). V najnovšej práci sú podstatou výskumu hĺbkové sondy do umeleckých textov, jeho literárnoteoretická fundovanosť a komparatívne čítanie. Kvalitatívnu úroveň zvyšuje aj znalosť značného množstva relevantných odborných zdrojov, presvedčivá argumentácia a korektnosť. Výrazná je inšpirácia literárnoteoretickými prácami F. Miku, najmä jeho výrazovou štruktúrou textu. Niektoré časti z novej Rédeyovej knihy sú čitateľovi známe z autorovej monografie o Jánovi Ondrušovi alebo z jeho knihy o súčasnej slovenskej poézii (stať o poézii Milana Rúfusa), iné zo zborníkov. Súčasťou novej práce je aj autorova upravená habilitačná prednáška. Začlenenie starších knižne publikovaných výskumov do novej práce nie je mechanické, objavujú sa v novom kontexte a pozmenenej podobe. Prvé tri kapitoly majú predovšetkým literárnoteoretické zameranie, ďalšie dve kapitoly sú prínosné najmä z interpretačno-poetologického hľadiska, pretože osvetľujú elegický modus v tvorbe konkrétnych básnikov.

V prvom texte sa autor pokúša o definíciu podstaty lyriky. Konštatuje, že pri tomto probléme nemožno vychádzať z Aristotela a jeho *Poetiky*. Rédey hľadá príčiny Aristotelovho nezáujmu o definovanie lyriky. Aristoteles pri vymedzovaní druhov básnictva vychádzal z tragédie, preto sú v tejto koncepcii lyrické „druhy“ básnictva nepodstatnými. Gérard Genette, ktorého Rédey cituje, vidí príčinu tohto nezáujmu v Aristotelovom stožtožení básnickej tvorby s *mimésis* (nápodobou). Od tohto uvažovania Rédey prechádza k problému elégie: „Básnik-elegik primárne netvorí elégiu preto, aby v inom vyvolával smútok, ale preto, že sám už smútok pociťuje; (...), smútok nie je cieľom, ale príčinou, motiváciou vzniku elégie“ (s. 14). A v tom je opäť rozdiel oproti tragédii. Smútok, ale aj úžas v zmysle recepčného účinku básne je pre Aristotela nežiaduci – požadovanými sú jedine strach a súcitiť, keďže len tie môžu byť očistné. „*Tie ma tragédia vzbudzovať v niekom, kto ich inak práveže nepociťuje, a tým ho očistiť od nežiaducich vášní*“ (s. 14) – toto je jej vlastným cieľom, ktorý dosahuje „napodobňovaním konania“.

Druhá kapitola práce rieši elégiu ako verzologický archetyp, básnickú formu a lyrický žáner. Termín archetypu autor nechápe v kontexte jungovskej psychoanalýzy, ale v umenovednom zmysle, čiže vo význame pravzoru. Elégia je výrazovým archetypom (pravzorom) lyriky. Jej protožánrom je *elegeion* (zo začiatku magická formula, neskôr hutná charakteristika (zosnulej) osoby, vyrytá do podstavca sošky, ktorá ju zobrazuje či symbolizuje, porov. s. 17). Postupne sa elégia tematizačne rozšírila, presiahla rámec rituálu oplákania mŕtveho a vyjadrovala akúkoľvek úzkosť, ale aj clivotu, zármutok, smútok atď. Aj pôvodná forma elégie – elegické distichon – sa postupne naplňalo rôznorodejším tematickým „obsahom“ (dosvedčujú to rôzne lyrické žánre tvorené v elegickom

distichu – politická lyrika, ľúbostná poézia atď.). A nakoniec pre elégiu postupne prestala byť záväznou veršová forma elegického disticha.

V tretej kapitole sa Rédey pokúša rekonštruovať genézu lyrickej poézie v dejinách európskej literatúry. Jej prvými predstaviteľmi sú melickí básnici (Sapfó, Alkaios, Anakrón), ktorých Aristoteles ako nenaratívnych a nedramatických autorov vylúčil zo svojej *Poetiky*. Ich poézia je elegická svojou výpovednou intenciou. Ozvláštnujúco pôsobia krátke vstupy do poézie Sapfó. Metodologicky perspektívne je v tejto kapitole problematizovanie chápania podstaty lyriky, porovnanie jej tradičného vnímania s tým najaktuálnejším, pričom Rédey nakoniec definuje takú predstavu o podstate lyriky, na ktorej vystaval aj svoj výskum o elegickosti. Autor najprv predstavuje Steigerovo chápanie podstaty lyrickej ako vyjadrovania vnútra, ktoré v súčasnom literárnoteoretickom uvažovaní, ako ho predstavuje práca *Úvod do literárnej vedy* (Zost.: Pechlivanos, M. a kol. Praha : Herrmann & synové, 1999. Preložil M. Petříček jr.) ťažko obstojí, lebo sa čoraz viac odmieta takáto predstava lyriky, a to nielen vzhľadom na dehumanizáciu a depoetizáciu modernej lyriky, dezintegráciu lyrickej subjektu, ale aj preto, že to vnímanie lyriky zužuje. Rédey konštatuje, že problematizácia sa dnes prijíma aj kategória lyrickej zážitku, s ktorou pracuje aj F. Miko. Týmto sa spochybňuje nielen tradičná predstava o lyrike, ale aj jej druhová podstata, ktorou sa vymedzuje voči epike. Pre Rédeyovo nazeranie na lyriku ako na archetypálny slovesný prejav, v ktorom má „svoje výsostné prirodzené miesto práve subjektivita“ (v tom elementárnom význame)“ (s. 28), je však takéto „vylúčenie“ lyrickej subjektu a subjektivity výrazu nemyšliteľné. Lyriku vníma ako jednu z vývinových kontínuití kultúrneho vedomia Západu a subverzívne tendencie „modernej lyriky“ vyjadrujúce porušenie subjektivity na tom nič nemenia, „nanajvýš tým per negationem ešte výpuklejšie poukazujú práve na zákonite subjektívnu povahu lyriky“ (s. 28). Následne Rédey vychádza z Mikovej teórie lyriky, pričom ukazuje na jej paralelu s filozofiou samoty u Lévinasa, ktorá je v zásade opodstatnená, ale v jemnejšom rozlišovaní zrejme vyvolá diskutabilné rezonancie („oslovovaný čitateľ z pozície autora, resp. prijímaný autor z pozície čitateľa, sú si navzájom tým Druhým“, s. 30). Dôležitý je tu teda „moment ľudskej samoty“, základná druhová črta lyriky, ktorá sa prvýkrát v oblasti európskej slovesnej kultúry objavuje práve v elégii. Elegický modus čiže melanchólia a existenciálna skepsa a stav samoty/osamelosti subjektu takmer neoddeliteľne spolu súvisia.

V štvrtej kapitole práce Rédey sonduje modus elegickosti v próze G. Flauberta *November* a v troch básňach J. Kostro s jesennými témami. Tu je zaujímavé zistenie, že Kostrova báseň *Jesenná prechádzka „je svedectvom ‚nevykoreniteľnosti‘ smútku a elegickosti ako lyrickej výrazových archetypov z organizmu poézie, čo aj akokoľvek mocensky, ideologicky manipulovanej a zneužívanej“*, „nezapadá do dobovej a ideovej a politickej klímy, v ktorej vznikla“ a „ktorú inak J. Kostra prevažnou časťou svojej tvorby tohto obdobia už priam vzorovo reprezentoval“ (s. 43).

Poslednú kapitolu možno oceniť v niekoľkých rovinách. Je tu možnosť poznať tvorbu J. Kráľa, I. Kraska, V. Beniaka, J. Ondruša a M. Rúfusa z hľadiska realizácie elegického módu, čím sa ukážu dosiaľ málo poznané črty poetiky týchto autorov, ale zároveň vystúpia do popredia odlišnosti a spoločné znaky ich poetického rukopisu. Zaujímavý je Rédeyov výber básne J. Kráľa *Starý človek*, textu, ktorý zostal dlho nepovšimnutý, až

kým ho vysoko neoceníl a minuciózne neanalyzoval Roman Jakobson. Janko Kráľ v nej nie je revolučným básnikom, ale elegickým lyrikom. Báseň v sebe nesie zachytenie archetypálnej situácie *nocti a solitudinis*. Z hľadiska hlbšieho ponoru do textu upúta interpretátora porovnanie Kráľa a Ovídia. Ak je pre Ovídia ako elegického básnika rímskej antiky príroda „prekliatym miestom“, pre Kráľa predstavuje spojenca, vlastné alter ego. U Krasku si Rédey všimol, že elegickosť u tohto básnika je už v jeho nálade a tá podmieňuje obraz krajiny, pričom u Flauberta, Kostru a Kráľa je elegický módu vyvolávaný dojemom z aktuálne vnímanej krajiny. Interpretácia Kraskových básní (*Zmraká sa... a Pieseň*) ponúka ďalšie pozoruhodnejšie postrehy a porovnania (s Kráľovou básňou *Starý človek*). Rédey sa tu konfrontuje so zisteniami S. Šmatláka, podľa ktorého posledný verš básne odkazuje na „dejovú“ ukončenosť. Podľa Rédeya by sa tento verš však mohol interpretovať aj v zmysle dejovej neuzavretosti. U Beniaka Rédey kvalifikoval oproti predchádzajúcim rozborom textov elegickú obradnosť. Ondrušove nuansovanie elegickosti sa zasa nerealizuje v prírodnom priestore, ako to bolo v básňach J. Kráľa, J. Kostru či I. Kraska, ale v intímnom priestore každodennej domácnosti. Pri rozbere Rúfusovej elegickosti, úzko prepojenej so svetonázorom autora, je zaujímavé porovnanie motívu noci u tohto básnika s textami J. Kráľa a I. Kraska. Práca končí uvedením si perspektívnosti skúmať modalitu smútku aj u ďalších básnikov, ako J. Buzássy, Š. Strážay, I. Štrpka, E. J. Groch, čo je už však nad rámec autorovej publikácie.

Zásadnejší význam Rédeyovej práce by sme mohli zhrnúť predovšetkým v troch smeroch: pri ďalších výskumoch o podstate lyriky, rovnako z nej možno čerpať pri vytváraní nových interpretačných medailónov o J. Kráľovi, I. Kraskovi, J. Kostroví, V. Beniakovi, J. Ondrušovi a M. Rúfusovi. Zaujímavé by bolo jej využitie aj pri odborných úvahách o žalme a žalmickosti, ktorých konštitutívnym činiteľom je práve elegickosť.

Monika Kekeliaková

Mgr. Monika Kekeliaková, PhD.
Filozofická fakulta KU
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
SR
e-mail: monika.kekeliakova@ku.sk